

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
А. Байтұрсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университеті
Тіл және әдебиет теориясы кафедрасы

А. Оразбаева

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ ПРАКТИКУМЫ

Оқу-әдістемелік құрал

Қостанай, 2018

ӘОЖ 811.512.122
КБЖ 81.2Қаз-923
О 65

Автор: Оразбаева Айтбибі Сұлтанқызы, филология ғылымдарының кандидаты, тіл және әдебиет теориясы кафедрасының аға оқытушысы

Пікір жазғандар:

Қайыпбаева Айжамал - филология ғылымдарының кандидаты, тіл және әдебиет теориясы кафедрасының доценті

Досова Алма Төлегенқызы - филология ғылымдарының кандидаты, тіл және әдебиет теориясы кафедрасының доценті

Қадыралинова Марияш Тілеуқабылқызы - филология ғылымдарының докторы, профессор, Қостанай әлеуметтік білім колледжінің директоры

Оразбаева Айтбибі Сұлтанқызы

О 65 Қазіргі қазақ тілінің практикумы: Оқу-әдістемелік құрал. - Қостанай: А.Байтұрсынов атындағы ҚМУ, 2018 - 123 б.

ISBN 978-601-7985-17-2

Оқу-әдістемелік құрал 5В050200-Филология мамандығы бойынша оқитын студенттерге арналған. Оқу-әдістемелік құралында жаттығу жұмыстары, СООЖ, СӨЖ және тест тапсырмалары берілген.

ӘОЖ 811.512.122
КБЖ 81.2Қаз-923

А.Байтұрсынов атындағы ҚМУ Оқу-әдістемелік кеңесінің .20.06.2018ж. отырысында қаралды және ұсынылды, хаттама №.4.

© А.Байтұрсынов атындағы
Қостанай мемлекеттік
университеті, 2018
© Оразбаева А., 2018

Мазмұны

Кіріспе.....	5
1-Тақырып. Сөз тіркесі синтаксисі.....	6
2-Тақырып. Сөздердің байланысу тәсілдері және байланысу формалары.....	8
3-Тақырып. Есімді сөз тіркестері.....	19
4-Тақырып. Етістікті сөз тіркестері.....	22
5-Тақырып. Жай сөйлем синтаксисі.....	25
6-Тақырып. Жай сөйлемнің түрлері.....	27
7-Тақырып. Сөйлемнің тұрлаулы мүшелері.....	29
8-Тақырып. Сөйлемнің тұрлаусыз мүшелері.....	32
9-Тақырып. Құрмалас сөйлем синтаксисі.....	35
Қазіргі қазақ тілінің синтаксисінен СОӨЖ.....	40
Қазіргі қазақ тілінің синтаксисінен СӨЖ.....	60
Тест тапсырмалары.....	67
Пайдаланылған әдебиеттер тізімі.....	124

Кіріспе

Ұсынылып отырған «Қазіргі қазақ тілінің практикумы» атты оқу-әдістемелік құрал «Қазіргі қазақ тілінің синтаксисі» курсының оқу бағдарламасына сай жасалды. Аталмыш курстың бағдарламасы мазмұнындағы тақырыптар толық қамтылды. Тақырыптар бойынша көркем және ғылыми әдебиеттерден жаттығу материалдары құрастырылды. Жаттығулардың мәтіндерін іріктегенде сабаққа қойылатын білімділік, тәрбиелік, дамытушылық мақсаттардың орындалуы қамтамасыз етілді.

Оқу-әдістемелік құралдың мақсаты - жаттығу, өздік жұмыстары, тест және т.б. практикалық жұмыстар арқылы білім алушылардың теориялық білімдерін кеңейту.

Жаттығу мәтіндерін іріктегенде сөйлемдердің лексика-грамматикалық ерекшеліктері оқу-әдістемелік құралда берілген тақырыптардың мазмұндарына сәйкес ескерілді. Жаттығулардың мазмұндары әртүрлі. Олардың мәтіндерін оқи және жаза отырып, білім алушылар теория негізінде практикалық дағдыларын қалыптастырып қана қоймай, сонымен бірге патриоттық сезімдерін шыңдайды, ұлттық дүниетанымын және эстетикалық талғамдарын қалыптастырады.

Оқу-әдістемелік құралда СОӨЖ және СӨЖ тапсырмалары да берілді. Берілген тапсырмалардың тақырыптары, мақсаттары, жоспарлары, жұмысты жеңілдету мақсатында әдебиеттерінің нақты беттерінің көрсетілуі оларды орындауда білім алушыларға қиындық келтірмейді. Сонымен бірге, берілген тест тапсырмалары да пәннің барлық тақырыптарын қамтиды. Тест тапсырмаларын орындау жұмысы да білім алушылардың білімдерін толықтырып, практикалық дағдыларын ұштайды.

Оқу-әдістемелік құралдың студент үшін тиімділігі - оның ыңғайлылығында. Өйткені, ұсынылып отырған еңбекте әр тақырып қарастыратын мәселелерге байланысты пысықтау сұрақтары да берілген. Пысықтау сұрақтарына жауап іздеу арқылы студенттің тақырыпты тереңірек меңгеріп, білімдерін тәжірибелік тұрғыда қолдана алуларына мүмкіндік туады.

Бұл тілдік құралды қазақ тілін тереңірек үйренгісі келетіндерге де ұсынуға болады. Өйткені оқулықта берілген, сөйлемнің мағыналық түрлері мен құрылымдық ерекшеліктерін меңгертуге арналған жаттығулар қазақ тілінің грамматикалық құрылымын түсінуге көмектеседі.

Ұсынылып отырған оқу-әдістемелік құрал білім алушылардың теориялық білімдерін практикалық тапсырмалармен бекіте отырып, кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыру мақсатында филология мамандығының студенттеріне арналып жазылған.

1-Тақырып. Сөз тіркесі синтаксисі.

1-жаттығу. Сөйлемді сөз тіркестеріне және сөйлем мүшелеріне қарай талдаңыз.

Қаңтар айының аяқ кезі, күн батуға тақап қалған мезгіл. Күнбатыс батуға айналған күннің қызғылт сәулесінен нұрланып, қызыл торғынның түсіндей болып тұр. Күнге жақын тұрған ұзынша жұқалан бұлттардың түсі қалың өрттке қызған темірдей қып - қызыл төбеге жақын тұрған аласарақ бұлттардың бір-бір жағы ғана жұқалаң қызылға боялған асыл нұрдың буын ғана жалатқандай қызғылт сәулесін дүниеге жайып тұрған күн шарасымен тұтас көрініп тұр.

2-жаттығу. Сөз тіркестерінің түрлеріне қарай талдау жасаңыз және олардың компоненттеріне қатысты синтаксистік қатынастардың жасалу тәсілдеріне түсінік беріңіз.

1. Үлбіреген ақ жібекке оранған, өзі де жібектей үлбіреп тұрған ақ келіншек ән салып болған. 2. Сырланған көк керует. Асты - үстімде таза ақ төсеніш. 3. Оқыған азамат еліне қызмет ету керек. 4. Ашық терезеден қала бақшасының жаңғырыққан күлкісі келеді. 5. Салбыраған аузына қоңқайған мұрны төніңкіреп келіпті де, шөгіпті. 6. Үміттен айырылса, не болар еді адам? 7. Қайтейін бұрын кім болғанын. 8. - Олай емес, - деді Еркін ..., - бөлінбейді болыстарға малдар. 9. Таныкөзді апай, Әбенді суайт дейтін Шолпан. 10. - «Айналайынның қозы болып маңырағаны - бұл», - деп мәз болды Шәкен. 11. Сенбегеніңіз ғой бұл. 12. Бел омыртқа дегеніңіз бес омыртқадан тұрады. Содан төменгісі - сегізкөз. 13. - Өмірімде ұмытпаспын сол күнді, - деді ол. 14. Үсен биыл 37 - де. 15. Ару Үсенге сенді.

3-жаттығу. Сөйлемдердегі сөз тіркестерінің басыңқы-бағыныңқы сыңарларын ажыратыңыз және олардың арасындағы грамматикалық мағыналық қатынастардың жасалу тәсілдеріне түсінік беріңіз.

Қазақта туысқандық, достық баянсыз, «бүгінгі дос, ертең жау», аңдығаны ағайын, айтқаны өтірік, жапқаны жала, ақ көңіл, адал ниет жоқ деп, данышпан Абайды ішінен келтірген дерт, көбінесе осы еді (М.Д.).

Ішім өлген сыртым сау,
Көрінгенге деймін «ау!»
Бүгінгі дос ертең жау,
Мен не қылдым, япырым-ау! (Абай).

4-жаттығу. Сөйлемдер құрамындағы сөз тіркестерінен синтетикалық тәсіл арқылы жасалған сөз тіркестерін ажыратыңыз.

Бір күні түс кезінде көлдің жел жағынан шаңдатып шауып келе жатқан бір орыс, бір қазақ көрінді. Балалар қашып үйге тығылып, үлкендер бұл екеуі қайда тоқтар екен деп тұрғанда, барды да Бекежан деген ауылнайдың үйіне түсті. Жарты сағат болмай-ақ, сол жайлаудағы елге «ертең ерте осы жерге крестьянский начальник келеді» деп мағлұм болады. Әлгі екеуі бірі стражник,